

Татьяна Курченко

Формирование музейной сети юга Украины в первой половине XIX столетия

В статье исследован процесс становления и развития музейной сети в Украине, который начался на южных землях в начале XIX века на фоне бурного развития античной археологии. Проанализована деятельность отдельных музейных очагов по исследованию и сохранению исторических памятников украинского юга.

Ключевые слова: древности, кабинет редкостных вещей, случайные находки, раскопки, музейный очаг, музейная сеть.

Kurchenko Tetiana

Formation of the museum network of the south of Ukraine in the first half of XIX century

A process of becoming and development of a museum network in Ukraine has been examined there had the article, which had begin in the Southern lands in the beginning of XIX century against a background of a stormy antic archeology. An activity of separate museum centres upon research and preservation of the historic monuments of die Ukrainian South was analyzed there.

Key words: Antiquity, study of rare things, casual findings, diggings, museum centre, museum network.

УДК 069.014 «19» (477.75)

Ірина Стельмах (м. Сімферополь)

ГРОМАДСЬКІ МУЗЕЇ В КРИМУ (80-ТІ РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ): МЕРЕЖА ТА ТЕМАТИКА ФОНДОВИХ КОЛЕКЦІЙ

Розглянуто діяльність громадських музеїв Криму в радянський період. Вивчення основних принципів формування фондів і створення експозицій повоєнного часу дає змогу визначити склад збережених колекцій і перспективи їхнього використання на сучасному етапі.

Ключові слова: громадські музеї, радянський період, фонди, експозиція, профільна група.

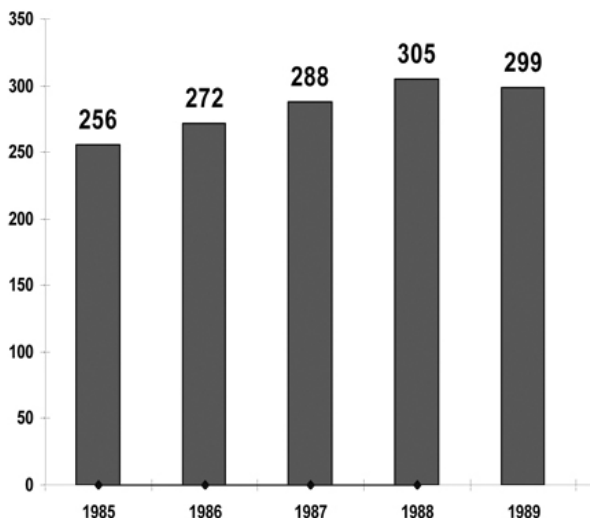
Громадські музеї наприкінці 80-х рр. ХХ ст. зайняли чільне місце серед культурних установ країни, заявили про себе як про динамічну, самоорганізуючу систему виявлення і відбору культурних, історичних та моральних цінностей. Їхнє створення було результатом натхненної багаторічної праці громадських колективів, які вивчали історію рідного краю, міста, села, підприємства, колгоспу або радгоспу, навчального закладу, біографій земляків, окремих історичних подій. Вирішальним фактором, що впливало на розвиток, функціонування та постійне зростання мережі музеїв на громадських засадах, була їхня роль у ідеологічній та масово-пропагандистській роботі. Найважливішими завданнями того часу були пропаганда радянського способу життя та вирішення соціальних потреб населення у розвитку існуючих та створенні нових культурних закладів.

У зв'язку з відсутністю централізованої системи обліку даної категорії музеїв існують значні роз-

біжності в оцінюванні їхньої чисельності. Згідно з одними даними 1981 р. у СРСР діяло близько 12 тисяч таких осередків¹, за іншими – 1982 р. у країні нараховувалося трохи більше 10 тисяч², а 1985 р. їхня чисельність зросла до 15 тисяч, що є яскравим свідченням зростання мережі взагалі.

У Кримській області також спостерігалось постійне зростання кількості громадських музеїв. Тільки 1985 р. відповідно до інформаційної довідки, підготовленої методичним відділом Кримського обласного краєзнавчого музею, було створено понад 50 музеїв та музейних кімнат³. Згідно з даними щорічних звітів відділу за 1985–1988 рр. можна вибудувати діаграму зміни мережі в Кримській області.

Але вказані цифри не відображали дійсно існуючої на той період картини, оскільки в звітах вказувалися тільки установи, які було взято на облік органами культури: «По області в різних ві-

домствах нараховується 618 громадських музеїв і музейних кімнат, а взято на облік органами культури тільки 277»⁴.

Незважаючи на відсутність точних статистичних даних, зростання кількості музеїв не підлягає сумніву. Більшість з них було створено 1978 р. після прийняття Закону Української Радянської Соціалістичної Республіки «Про охорону і використання пам'яток історії та культури», а також 1976 і 1985 р., напередодні проведення XXVI з'їзду КПРС і святкування ювілею Перемоги у Великій Вітчизняній війні. 1978 р. у Кримській області було відкрито 30 експозиційних площ, 12 з яких – у Бахчисарайському і 7 – у Чорноморському районах, 1985 р. відкрито 50 музеїв, 12 – у Армянському і 16 – у Білогірському районах.

Діючі установи середини 80-х рр. XX ст. активно втілювали в життя рішення XXVI з'їзду КПРС, XXVI з'їзду Компартії України і подальших пленумів ЦК КПРС. Нові завдання музейного будівництва витікали з «історичних» рішень XXVII з'їзду КПРС, який націлив працівників установ на максимальне використання інформаційного та емоційного потенціалу фондів зібрань з метою комуністичного виховання радянських людей⁵. У всіх музеях повинні були знайти обов'язкове відображення дві теми: формування нової соціальної й інтернаціональної спільноти людей – радянського народу і прискорення соціально-економічного розвитку радянської держави⁶. Поставлене завдання вирішувалося за допомогою створення нових експозицій та різних форм науково-просвітницької діяльності, присвячених радянському способу життя, партії і комсомолу, соціалістичної демократії, політичної активності мас, широкої участі спільноти у державних та громадських справах, гармонізації розвитку радянської людини⁷.

Використання колекційних зібрань в освітній та виховній діяльності за радянських часів визначало основні принципи та тематичні напрямки комплектування фондів. Наприклад, у 70–80-ті рр. XX ст. у зв'язку з ювілейними датами Великої Вітчизняної війни мережа значно поширилася за рахунок новостворених музеїв бойової слави, присвячених героїзму радянського народу.

Вивчення музеної мережі наприкінці 1980-х рр. дозволило на підставі тематики фондів колекцій виділити наступні профільні групи: природничі, історичні, художні, літературні, театральні, музичні, технічні, сільськогосподарські, музеї комплексного профілю⁸.

Відсоткове відношення музеїв історичного напрямку до решти складало 90%, більшу частину яких – 61% і 57% від загальної кількості склали музеї бойової та трудової слави – 140 одиниць. Також активно створювалися музеї історії міст, сіл, підприємств, колгоспів, радгоспів і навчальних закладів. Саме історичній спрямованості відводилася особлива роль у вирішенні політико-ідеологічних завдань радянської держави. 1985 р. 48 установ Криму були визнані переможцями регіонального етапу Всесоюзного конкурсу, присвяченого 40-річчю Перемоги. Показово, що переможці склали 25% від загальної кількості громадських музеїв Криму.

В експозиціях історичного напрямку особлива увага приділялася історико-революційній тематиці, розвитку Криму в перші роки радянської влади і рокам перших п'ятирічок, історії соціалістичного суспільства. Якщо з середини 60-х рр. XX ст. повсюдно в історичних та краєзнавчих музеях створювалися розділи історії радянського суспільства, то в 80-ті рр. XX ст. почали відкриватися постійно діючі виставки «розвиненого соціалізму».

Наповнення експозиційних розділів та виставок, присвячених історії соціалістичного суспільства, було визначено методичними розробками на всіх рівнях. Література всесоюзного характеру наполегливо рекомендувала приділити особливу увагу першим рокам радянської влади, рокам перших п'ятирічок, презентувати в експозиціях фотокопії перших декретів: Декрету про мир, Декрету про землю, Декрету про створення Робочого і Селянського уряду⁹. У розділі експозиції, присвяченій Великій Вітчизняній війні, обов'язково слід було розмістити книгу Л. І. Брежнєва «Мала земля» і документи всесоюзного значення, серед яких: укази Президії Верховної Ради СРСР від 22 червня 1941 р. «Про оголошення в окремих місцевостях СРСР воєнного стану», «Про мобілізацію військовозобов'язаних...», «Акт про беззаперечну капітуляцію Німеччини від 8 травня 1945 р.» та ін. Для післявоєнного періоду особливу цінність становила книга Л. І. Брежнєва «Відродження», яка була присутня в експозиціях усіх історичних музеїв¹⁰.

У ході підготовки до 70-річчя Жовтневої соціалістичної революції 1987 р. цілою низкою постанов і звернень до радянського народу регламентувався всесоюзний формат святкування, в рамках якого значна роль відводилася музейним установам, у тому числі – громадським. В обов'язковому порядку пропонувалося оформити стаціонарні та пересувні виставки шляхом замовлення матеріалів у Центральному музеї Революції СРСР. Отримані фотокопії загальносоюзних матеріалів до 70-річчя Великого Жовтня оплачувалися післяплатою або по перерахунку за адресою: м. Москва, вул. Горького, 21. «До експозицій музеїв обов'язково мають увійти тексти «Звернення ЦК КПРС «До радянського народу» та Постанови ЦК КПРС «Про підготовку до 70-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції», документальні та фотоматеріали, що відображали трудове та політичне піднесення радянських людей напередодні ювілею¹¹.

Відповідно до рекомендацій методичного відділу Кримського обласного краєзнавчого музею, присвячених пропаганді матеріалів і рішень XXVII з'їзду КПРС, існуючі експозиції громадських музеїв необхідно було оперативним доповнити такими чотирма темами, як боротьба трудящих за успішне завершення одинадцяті п'ятирічки, XXVII з'їзд КПРС і XXVII з'їзд Компартії України; боротьба трудящих за втілення в життя рішень з'їзду; внесок трудових колек-

тивів у боротьбу за мир. Відповідно центральними експонатами нових експозиційних комплексів повинні були стати матеріали та постанови Квітневого та Жовтневого пленумів ЦК КПРС, доповідь Генерального секретаря ЦК КПРС М. С. Горбачова від 25 грудня 1986 р., матеріали XXVII з'їзду КПРС, транспаранти, гасла, соціалістичні зобов'язання, вимпели, листівки, плакати, перехідні Червоні Прапори, стрічки Пошани, трудові рапорти, книги трудової слави, документи і фотографії, що відображають радянські мирні ініціативи¹².

Таким чином, експозиції більшості громадських історичних музеїв були насичені однаковими і переважно копійкованими матеріалами. Провідна роль у розкритті пропонованих тем приділялася науково-допоміжному фонду. Експозиції будувалися на періодичних виданнях, картах, схемах, фотокопіях і ксерокопіях матеріалів, яких не було в музеї. У звіті голови громадського музею Сакського хімічного заводу за 1985 р. описана досить характерна для того часу експозиція: «XI п'ятирічка в музейній експозиції представлена експозиційними стендами, що відображають діяльність заводу по роках XI п'ятирічки. В даний час експонуються 5 стендів, присвячених підготовці до XXVII з'їзду КПРС»¹³.

Проблема недооцінки оригінального місцевого матеріалу і провідна роль науково-допоміжного, найбільш яскраво виражена в історичних музеях, тим не менше, існувала в закладах усіх профілів. Вперше увагу на ситуацію, що склалася, було звернуто в кінці 80-х рр. XX ст. У методичній літературі вперше було відзначено, що використання великої кількості узагальнюючого і науково-допоміжного матеріалу, що часто наділявся функцією музейного предмета, а також елементів декоративності і видовища не давали можливості показати оригінальні експонати. Зібрані зусиллями ентузіастів і активістів краєзнавчого руху численні історико-побутові, етнографічні, нумізматичні та інші матеріали не знаходили свого місця у виставкових залах. Подібна ситуація склалася, з одного боку, внаслідок недооцінки значущості оригінальних музейних предметів, зібраних на місцях, діючими до середини 80-х рр. методичними рекомендаціями¹⁴. З іншого боку, іноді становище ускладнювалося формальним і поверхневим ставленням до музейної діяльності з боку самих організаторів і засновників музеїв, внаслідок якого велика кількість експозицій, створених понад 10–25 років тому, не поновлювалися¹⁵.

Незважаючи на обов'язкову для всіх тематичну спрямованість і наповнюваність, експозиції та колекції історичних музеїв Криму істотно відрізнялися. В історичному контексті були представлені музеї історії підприємств, вищих і середніх навчальних закладів, курортів, заповідників, радгоспів, колгоспів, санаторних закладів, піонерських таборів, морських портів, кіностудії, станції тюнництва, етнографічні та археологічні.

У Сімферополі значний інтерес для відвідувачів і краєзнавців представляли експозиції та фондові колекції музеїв історії сімферопольської середньої школи № 1, заводу продовольчого машинобудування ім. Куйбишева, заводу «Сантехпром», заводу «Союзбудмаш», заводу «Фіолент», Кримського автотранспортного управління, Кримського тролейбусного управління, управління пожежної охорони УВС, обласної клінічної лікарні ім. М. О. Семашко, Кримського медичного інституту, Сімферопольського залізничного вузла Придніпровської залізниці, Музею археології Криму. У Керчі цікаві колекції були зібрані в музеях історії Камиш-Бурунського залізничного комбінату, судноремонтного заводу «Залив», заводу скловиробів ім. 60-річчя Жовтня. Євпаторійський, Ялтинський та Феодосійський музеї історії торгових портів мали найбагатші фонди, що відображали історію суднобудування і мореплавства. В Алушті працювали музеї історії фабрики іграшок та тролейбусного парку, в Ялті – історії Державного Нікітського ботанічного саду, винзаводу «Магарач», філії кіностудії ім. О. М. Горького. Музеї історії комбінату «Будіндустрія», 3 радгоспів і 6 колгоспів діяли на території Бахчисарайського району. Активну краєзнавчу роботу вели 12 музеїв історії колгоспів та радгоспів у Джанкойському районі. Загалом на території Кримської області діяло 33 музеї історії підприємств, 43 – історії колгоспів, і 48 – історії радгоспів.

Щорічно фонди поповнювалися тисячами експонатів, що давно стали цінними історичними джерелами. Діяльність, спрямована на пошук та збір експонатів, знаходилася на надзвичайно високому рівні. Всі діючі громадські музеї прагнули зацікавити комсомольські організації установ, підприємств чи організацій, при яких створювався музей, піонерів підшефних шкіл. Активно працювали так звані групи сприяння музею. В результаті фондові колекції поповнювалися не тільки друкованими виданнями, що відображали роль партії і зростаючу активність радянських людей, але й численними речовими і документальними джерелами з історії певних населених пунктів, підприємств, організацій, установ і навчальних закладів. У музеї історії підприємств можна було побачити меморіальні комплекси, відзнаки, вимпели, призи, дипломи, подяки, свідоцтва про присвоєння почесних звань¹⁶, зразки продукції, що випускалась та ювілейну продукцію, зразки сировини, знаряддя праці, окремі предмети, що характеризували розвиток виробництва, особисті речі працівників, результати успіхів новаторів, винахідників і раціоналізаторів.

На прикладах окремих кримських музеїв можна частково відтворити багатство і розмаїття зібраних в радянський період фондових колекцій. У Музеї археології Криму, створеному 1973 р. в Сімферополі при базі Північно-Кримської археологічної експедиції, була зібрана велика археологічна колекція. У його фонди за результатами проведених археологічних досліджень передавалися численні матеріали. В експозиції були представлені галькові знаряддя, крем'яні рубала і нуклеуси, кістки мамонтів і інші матеріали доби кам'яного віку. Серед експонатів, що представляли добу бронзи, у музеї зберігалися такі унікальні речі, як антропоморфна стела з діориту (висотою 175 см.) і кам'яний ящик кемі-обинської культури. Зброя скіфських і сарматських воїнів, господарчий посуд, прикраси першої половини I тисячоліття н. е. – ось далеко не повний перелік найбільш цінних експонатів, зібраних у музеї¹⁷.

У Музеї історії сімферопольської середньої школи № 1, відкритому 1968 р., були зібрані оригінальні експонати з історії найстарішого в Криму навчального закладу, створеного 1812 р. Найбагатша історія гімназії XIX ст. пов'язана з іменами видатного російського педагога К. Д. Ушинського, засновника і першого директора Нікітського ботанічного саду Х. Х. Стевена,

хірурга М. І. Пирогова, художника-мариніста І. К. Айвазовського, академіка І. В. Курчатова та ін. В експозиції можна було побачити численні наочні і навчальні посібники минулих століть: «Теми і плани для творів» 1874 р., «Перша латинська книга для трьох молодших класів гімназій і прогімназій» 1891 р., «Практичний курс правопису (з матеріалом для вправ у викладі думок)» 1905 р., «Збірка алгебраїчних завдань для старших класів середніх навчальних закладів» 1910 р. та ін.¹⁸

Антична і середньовічна кераміка, дерев'яні деталі оснащення парусних суден, якорі, підняті з дна моря, ядра і ствол гармати періоду Кримської війни, корабельний штурвал, ліхтарі, дзвін-ринда, рятувальний круг, зберігалися в Музеї історії Євпаторійського морського торгового порту. Експозиція відтворювала історію мореплавання в Причорномор'ї в античний і середньовічний періоди, розповідала про створення Євпаторійського порту та його діяльність в XIX–XX ст.

Музей історії виноградарства і виноробства заводу шампанських вин «Новий Світ» відкрився 1978 р. у так званому «Великому домі», побудованому для родини князя Л. С. Голіцина в Новому Світі наприкінці XIX ст. До найбільш цікавих експонатів належали чавунний бюст імператора Олександра I, замовлений для Першого казенного училища виноробства в Судаку, археологічні знахідки, пов'язані з виноробством, кубок для вина з рожевого кришталю, подарований Л. С. Голіцину 1903 р. московськими виноробами, деталі чайного сервізу 1896 р. з ручним розписом по емалі, справжні медалі, якими нагороджувалися вина на міжнародних виставках та дегустаціях.

Цікава колекція була зібрана в Музейному комплексі «Дитяча мариністична галерея і музей скульптора В. Г. Мухіної». Єдиний в Радянському Союзі музей скульптора був створений у Феодосії 1985 р. Найбільшу цінність представляли оригінальні роботи та ескізи, що належали руці В. Г. Мухіної, зокрема, ескіз до скульптури «Робітник та колгоспниця», її інструменти, фотографії, листи.

У Музеї історії радгоспу-заводу ім. С. Перовської, відкритому 1970 р., за допомогою діорами античної сільськогосподарської садиби і багатого предметного ряду розкривалося історичне минуле сільськогосподарської хори Херсонесу. У меморіальній кімнаті колишнього маєтку були збережені меблі червоного дерева, справжні родинні фотографії, предмети домашнього вжитку, бібліотека родини Перовських.

Історію одного з найстаріших підприємств Севастополя розкривав Музей історії Севастопольського морського заводу ім. С. Орджонікідзе, створений 1958 р. в приміщеннях колишньої матроської в'язниці. Особливу цінність представляли заставна дошка з Олександрівського доку 1897 р. та ілюмінатор з броненосцю «Чесма».

Музей історії рибної промисловості Азово-Чорноморського басейну Севастопольського виробничого об'єднання «Атлантика» було засновано 1972 р. Експозиція розповідала про розвиток рибальства в античному Херсонесі, рибальські господарства дореволюційного Севастополя, становлення риболовецького промислу в радянський період. За допомогою яскравих оригінальних експонатів представлено період кінця 60-х рр. XX ст., коли «Атлантика» поповнилася плавучими видобувними переробними заводами, які могли вести лов у водах Атлантичного та Індійського океанів і за добу випускати 100 тис. банок рибних консервів.

Багаті та різноманітні за змістом колекції зберігалися та експонувалися в 18 краєзнавчих музеях Кримської області. Наприклад, у Білогірському районному краєзнавчому музеї, створеному 1983 р., було висвітлено природу району, його дореволюційне минуле, період жовтневої соціалістичної революції і довоєнних п'ятирічок, роки Великої Вітчизняної війни, відбудову народного господарства, період розвиненого соціалізму. В експозиції були представлені цікаві археологічні знахідки, комплекс господарсько-побутових речей, одяг та начиння, копії гравюр і літографій, присвячених населенню Карасубазара, фотографії та особисті речі учасників війни, осколки снарядів і мін, амуніція і спорядження¹⁹.

Значний інтерес представляли колекції природничої спрямованості. В експозиції Музею при Південному науково-дослідному інституті рибного господарства та океанографії були зібрані систематичні групи морської флори і фауни – водорості, губки, корали, молюски, ракоподібні, голкошкіри, риби, плазуни, морські птахи, ссавці. Численна і різноманітна колекція гірських порід та мінералів Криму: халцедони, агати, сердоліки, яшми з вимерлих вулканів, зокрема з Кара-Дагу, палеонтологічні знахідки були виставлені в Севастопольському міжшкільному краєзнавчому музеї ім. Е. Н. Овена. Експозиція Музею Кримського природничого заповідника, створеного 1926 р., розповідала про природу першого і найбільшого в Криму заповідника. Зоологічні колекції, матеріали гербаріїв, карти та діорами ілю-

стрували різноманіття рослинного і тваринного світу. Зоологічний музей Сімферопольського державного університету був створений 1965 р. як структурний навчальний підрозділ кафедри зоології. Два розділи – хребетних та безхребетних істот – відбивали багатство тваринного світу планети.

З метою виявлення найбільш цінних і оригінальних експонатів, відповідно до «Інструкції ...» 1988 р. належність предметів до основного або науково-допоміжного фонду визначав представник державного музею, член фондово-закупівельної комісії своєї установи, який мав письмовий дозвіл на проведення поділу фондів. Всі предмети, віднесені до основного фонду, що мали історичну, наукову, художню чи іншу культурну цінність, вносилися до спеціальної книги обліку державного музею²⁰. Здійснений, таким чином, подвійний облік найбільш цінних матеріалів основного фонду давав можливість контролювати долю експонатів. На підставі «Положення про музейний фонд Союзу РСР» 1965 р. і «Типового положення про музей, що працює на громадських засадах» 1978 р. пам'ятки історії та культури, взяті на дублюючий облік, підлягали включенню до складу Музейного фонду Союзу РСР. У разі припинення діяльності громадського музею матеріали надходили у розпорядження державного музею, в якому перебували на обліку²¹.

Мережа громадських музеїв охоплювала всі регіони півострова, вирішуючи нагальні соціальні завдання, спрямовані на розвиток існуючих та створення нових культурних центрів. Більш ніж 180 осередків діяло в містах і 160 – у районах області. Найбільшу кількість музеїв було створено на території Сімферопольського – 22, Бахчисарайського – 20 і Сакського – 15 – районів, найменше у Первомайському – 6, Роздольненському – 5, Советському – 5 і Судакському – 5. Серед міст лідерами за кількістю стали Сімферополь – 51, Феодосія – 27, Севастополь – 26 і Керч – 22, найменша кількість музеїв діяла в Армянську – 2 і Судаку – 2.

З початком горбачовської перебудови перед музеями постало завдання створення нових експозицій та виставок, які відображали б історію без ідеологічних штампів та «білих плям». Основна увага приділялася розкриттю музейними засобами двох проблем: відтворення об'єктивної, правдивої історії на суворо науковій основі і відображення курсу країни на оновлення всіх боків життя радянського суспільства.

У процесі створення нових і зміни вже існуючих експозицій та виставок відмовлялися від іко-

нізації особистості Леніна, викривали культ особи Сталіна. Тема Великої Вітчизняної війни вперше була розглянута не крізь призму перемоги, а як тема великого народного лиха. Особлива увага приділялася розгляду таких раніше замовчуваних питань, як поразки Червоної Армії на початку війни, життя на окупованих територіях, насильницьке переселення цілих народів, в тому числі з Криму. Епоха «розвиненого соціалізму» розглядалася як «період застою», що призвів до кризового становища країни. Соціологічні дослідження того часу показували, що відвідувач бажав побачити правдиве відображення історичних подій, а не нескінченний перелік тріумфів і перемог.

На противагу зруйнованим стереотипам створювалися виставки, присвячені історії та культурі національних меншин, діяльності громадських організацій, соціальним і екологічним проблемам. Краєзнавці, громадські ради музеїв працювали в напрямку пошуку і використання в експозиційній діяльності матеріалів, що відповідали б вимогам нового часу, шукали нові форми і методи його подачі. Для здійснення повноцінної реекспозиції музеїв необхідно було проводити серйозні дослідження архівного та місцевого історичного матеріалу. Наслідком політичних змін також змінився склад відвідувачів та відбулось ослаблення туристичних потоків, що в свою чергу сприяло переорієнтації експозиційної та виставкової діяльності музеїв на інтереси місцевого населення.

Цей період поставив перед музеями чимало непростих теоретичних і практичних завдань. У літературі ще не було відповідей на поставлені питання, необхідно було здійснювати свої власні дослідження, але не всі громадські активісти мали достатньо досвіду і знань для їхнього проведення²². Відсутність професійної підготовки в галузі музейної справи також заважала розробці та реалізації самостійних методичних матеріалів.

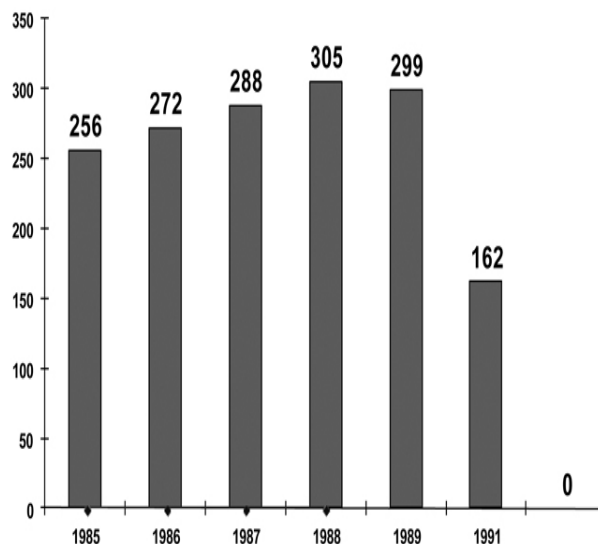
Громадські музеї, які були своєрідним феноменом радянського суспільства та досягли розквіту в період застою не були готові до змін, що розпочалися в державі. Тому у низці громадських музеїв продовжували діяти морально застарілі експозиції, які не викликали зацікавленості у відвідувачів.

Ситуація, що склалася, в свою чергу активізувала діяльність органів культури. 1989 р. Кримським обласним краєзнавчим музеєм спільно з міськими і районними відділами культури та іншими установами-кураторами була проведена перевірка стану музеїв на громадських заса-

дах. У результаті перевірки з'ясувалося, що в 17 з них протягом останніх років практично не велася робота з удосконалення експозицій та поповнення основного фонду справжніми експонатами. На підставі проведеної перевірки рішенням колегії управління культури Кримської області музеї, що не відповідали висунутим до них вимогам, були зняті з державного обліку. У дусі нового часу перебудови колегія ухвалила рішення про необхідність припинення практики планування розвитку мережі громадських музеїв з орієнтацією на валові показники. Природно, що в сформованій ситуації було також порушено питання про посилення роботи з надання методичної та практичної допомоги музеям на громадських засадах у проведенні їх реекспозиції, особливо розділів з історії радянського суспільства. Значну увагу було приділено створенню нових музеїв, виходячи з необхідності різноманітності їх профілю. Пріоритет віддавався етнографічним, присвяченим культурі та побуту малочисельних народів, а також художнім і меморіальним²³.

З початку 90-х рр. внаслідок виниклих змін у політичній та економічній сфері процес згоргання експозицій та закриття музеїв на громадських засадах набув повсюдного характеру, але якщо одні музеї закривалися через невідповідність музейним вимогам нового часу, то інші просто не мали можливості продовжувати свою діяльність через відсутність фінансування. Продовжував діяти радянський принцип «залишкового» виділення коштів на розвиток соціальної сфери та культури, який давав слабку надію на виживання громадських музеїв, що знаходилися у віданні міських і районних відділів культури. Музеї, створені при підприємствах, організаціях та установах, повністю залежали від фінансування з боку своїх засновників. Тому перехід економіки на госпрозрахунок та самофінансування, поставив під сумнів не тільки існування багатьох підприємств і організацій, але й діяльність створених ними музеїв.

1991 р. згідно з обліковими даними в Криму налічувалося всього 162 громадських музеї.

Це трохи більше 50% від установ, що діяли 1988 р. Музеї, які збереглися, намагалися активізувати свою виставкову діяльність, орієнтуючись на інтереси місцевого населення. З одного боку вони декларували повну деідеологізацію музейної інтерпретації історії, з іншого, намагалися робити акцент на місцевій історії та популяризації багатоті культурної спадщини мешканців півострова.

Дослідження мережі громадських музеїв Криму другої половини 80-х рр. показало, що в основі їхньої діяльності лежав багатий колекційний і експозиційний потенціал. Підтвердженням тому може слугувати перехід низки громадських установ у категорію державних, весь основний фонд яких входить до державного фонду України. Це Сакський краєзнавчий музей, відомий зараз як «Музей історії грязелікування м. Саки», історичний музей Чорноморського району, який ніні діє у складі «Історико-археологічного заповідника «Калос Лімен», музей історії Ленінського району, зараз «Історико-археологічний музей Ленінського району», історико-краєзнавчий музей Радянського району.

Діюча в Криму сьогодні мережа громадських музеїв нараховує понад 200 одиниць, близько 50% яких було створено в радянський період.

Джерела та література

1. Фролов А. И. Современное состояние и основные направления научных исследований музейной сети // Музееведение: Вопросы теории и методики: сб. науч. тр. / НИИ культуры. – М., 1987. – С. 74.
2. Родимцева И. А. Об основных направлениях деятельности музеев в одиннадцатой пятилетке // Музейное дело в СССР: сб. науч. тр. / Центральный музей Революции СССР. – М., 1982. – С. 7.
3. Формы и методы работы музеев по патриотическому и интернациональному воспитанию молодежи: Метод. реком. / Научно-метод. совет Крымского краевед. музея. – Симферополь, 1988. – С. 5.

4. Справка о работе с общественными музеями в 1986 году. – Рабочий архив отдела музееведения КРУ «Центральный музей Тавриды».
5. Курлат Ф. Л. Некоторые аспекты и обоснования ведущих идей и основных проблем экспозиции музея исторического профиля // Терминологические проблемы музееведения: сб. науч. тр. / Центральный музей Революции СССР. – М., 1988. – С. 11.
6. Музееведение: Музеи исторического профиля. / Под ред. проф. К. Г. Левыкина и В. Хербста. – М.: Высшая школа, 1988. – С. 231.
7. Вержбицкий В. Г. Советский образ жизни и проблемы его экспозиционного показа // Музейное дело в СССР: сб. науч. тр. / Центральный музей Революции СССР. – М., 1982. – С. 36.
8. Пищулин Ю. П., Равикович Д. А. Социальные функции советского музея // Терминологические проблемы музееведения: сб. науч. тр. / Центральный музей Революции СССР. – М., 1988. – С. 9.
9. Лурье В. Г. Музей на предприятии. – М.: Профиздат, 1982. – С. 25.
10. Там само. – С. 27.
11. Методические рекомендации к участию общественных музеев области в подготовке к 70-летию Великой Октябрьской социалистической революции, разработанные научно-методическим отделом Крымского краеведческого музея. – Рабочий архив отдела музееведения КРУ «Центральный музей Тавриды».
12. Пропаганда материалов и решений XXVII съезда КПСС в экспозициях общественных музеев. Методические рекомендации, разработанные научно-методическим отделом Крымского краеведческого музея – Рабочий архив отдела музееведения КРУ «Центральный музей Тавриды».
13. Отчет председателя общественного музея Сакского химического завода за 1985 год – Рабочий архив отдела музееведения КРУ «Центральный музей Тавриды».
14. Музееведение: Музеи исторического профиля... – С. 234.
15. Каспаринская С. А. Музейная практика и современная историческая наука // Музееведение. Вопросы научного содержания экспозиции краеведческих музеев: сб. науч. тр. / НИИ культуры. – М., 1987. – С. 35.
16. Огій О. М., Швець П. В. Відзнаки доблесної праці. – К.: Політвидав України, 1980. – С. 115.
17. Народный музей археологии Крыма: Об опыте создания, общественно-просветительной и научно-исследовательской деятельности / Сост. А. А. Щепинский, С. К. Сосновский. – Симферополь: Крымский облполиграфиздат, 1987. – С. 2.
18. Музей истории средней школы № 1 им. К. Д. Ушинского г. Симферополя / Крымский краевед. музей. – Симферополь: Крымский облполиграфиздат, 1987. – С. 2.
19. Музей в системе культурного комплекса. Из опыта создания и работы Белогорского районного музея / Крымский краеведческий музей. – Симферополь: Крымский облполиграфиздат, 1983. – С. 1.
20. Инструкция по учету и хранению музейных фондов в музеях, работающих на общественных началах по учету и хранению музейных фондов в музеях, работающих на общественных началах / Приложение к приказу Министерства культуры СССР от 25.03.88 № 134. – М., 1988. – С. 18.
21. Буланый И. Т., Явтушенко И. Г. Музей на общественных началах. – М.: Профиздат, 1985. – С. 188.
22. Выставочная работа музеев исторического профиля в условиях перестройки. Методические рекомендации / Центральный музей революции СССР. – М., 1990. – С. 5.
23. Об упорядочении сети музеев на общественных началах. Постановление коллегии управления культуры облисполкома от 28.12.89 г. – Рабочий архив отдела музееведения КРУ «Центральный музей Тавриды».

Ирина Стельмах

Общественные музеи в Крыму (80-е годы XX века): сеть и тематика фондовых коллекций

Рассмотрена деятельность общественных музеев Крыма в советский период. Изучение основных принципов формирования фондов и создания экспозиции послевоенного времени позволяет определить состав сохранившихся коллекций и перспективы их использования на современном этапе.

Ключевые слова: общественные музеи, советский период, фонды, экспозиция, профильная группа.

**Public museums in the Crimea (80th of XXth century):
network and themes of fund collections**

The great part of public museums of the Crimea arose in the Soviet period. The study of the main principles of funds and expositions formation of the postwar time will allow to determine the composition of surviving collections and the prospects of their utilization in our modern times.

Key words: public museums, Soviet period, fund, exposition.

Микола Ходаківський (м. Київ)

**КИЇВСЬКИЙ СКАНСЕН: ЗДОБУТКИ І ВТРАТИ
(ДО 35-РІЧЧЯ ВІДКРИТТЯ ЕКСПОЗИЦІЇ
НАЦІОНАЛЬНОГО МУЗЕЮ
НАРОДНОЇ АРХІТЕКТУРИ ТА ПОБУТУ УКРАЇНИ)**

У статті висвітлюється історія створення національного музею народної архітектури та побуту України. Розглядаються питання збереження, використання пам'яток та проблеми реставрації.

Ключові слова: музей-скансен, пам'ятка, урочища, археологія, реставрація.

17 липня 2011 року виповнилося три з половиною десятиліття, коли перші відвідувачі здійснили подорож експозицією Національного музею народної архітектури та побуту України. Як відомо, Музей створювався з ініціативи наукової і творчої інтелігенції, коштом Українського товариства охорони пам'яток історії та культури, за активної підтримки великого патріота України, Героя України, академіка НАН України П.Т.Тронька.

Музей започатковано Постановою Ради Міністрів України № 105 від 06 лютого 1969 р. як державна установа у відомстві. Проте коштів на розбудову унікального музею Міністерство культури УРСР виділяло вкрай мало. За умов, які склалися, за ініціативою Петра Тронька (на той час голови Українського товариства охорони пам'яток історії та культури (УТОПК)), Рада міністрів УРСР спеціальною постановою (№ 159) від 31 березня 1971 р. передала Музей у відання УТОПК, яке мало потужну фінансову базу для вирішення питань утримання музейних штатів, фінансування науково-пошукової роботи і зрештою будівництва Музею в цілому. Таким чином у часи «застою», Товариство з вже заснованим Музеєм і іншими регіональними скансенами, громадськими зусиллями намагалося заповнити велику прогалину в надто важливій ланці - збереження культурної спадщини українського народу. На жаль, необхідно відзначити, що і досі в нашої незалежній демократичній Україні немає

єдиної визначеної державної інституції, яка б безпосередньо «по-батьківськи» в повній мірі опікувалася пам'ятками народної культури.

З метою створення першої черги Музею, розпорядженням Ради Міністрів УРСР, дирекції було виділено 97 га земельної ділянки за рахунок сільгоспугідь радгоспу «Хотівський». Після виготовлення проектно-кошторисної документації інститутом Київ НДІ містобудування земельна ділянка була передана музею Державним актом, виданим 22 грудня 1972 року Києво-Святошинським райвиконкомом, Київської області. Відтоді розпочалася напружена робота. Колектив Музею, на чолі з першим його директором - архітектором В.О.Сікорським та заступником В.Г. Шмельовим при активній фінансово-організаційній підтримці Правління і активу Товариства УТОПК, зайнялися проектуванням, землевідведенням, експедиційно-пошуковою роботою, реставрацією та встановленням пам'яток народного будівництва.

Як тут не згадати заступника Голови Правління Товариства УТОПК Я. Петрусенка, начальника спеціальної науково-реставраційної виробничої майстерні В. Семенчука та багато інших фахівців НАН України, Інституту теорії історії архітектури, Київського науково-дослідного інституту містобудування, облвиконкомів, обласних управлінь культури, архітектури, які часто на ентузіазмі вирішували сотні таких потрібних питань для створення експозиції музею. Про все це уже багато го-